

หลวงพระบาง : การเปลี่ยนแปลงในฐานะเมืองมรดกโลก^{1,2}

Luang Prabang : Changing in the Context of World Cultural Heritage Town

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

‘หลวงพระบาง’ เป็นเมืองหลักของแขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว ตั้งอยู่บนพื้นราบขนาดเล็ก ที่ถูกกำหนดขอบเขตและรูปทรงของเมืองด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งได้รองรับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ ในอดีตเป็นพื้นที่ทางสังคมของคนกลุ่มไทลาว กะสั๊ก ชะมุ มีระดับชั้นทางสังคมตั้งแต่กษัตริย์จนถึงสามัญชน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นต้นมาหลวงพระบางได้ถูกกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้วยบริบทของพุทธศาสนา ผสานกับความเชื่อ ผิบรรพบุรุษ และนาคาคติ ในสมัยอาณาจักรหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการปกครองลาวภาคเหนือ หลวงพระบางได้ดำรงอัตลักษณ์แห่งความเป็นราชธานีจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง สู่ระบอบสังคมนิยมในปี พ.ศ.2518 ในบริบทสังคมนิยม ‘อดีตของหลวงพระบาง’ ที่สัมพันธ์กับกษัตริย์ได้ถูกเบียดขับและกดทับไว้ไม่ให้มีเสียงปรากฏในพื้นที่ทางสังคม จึงกลายเป็น “ราชธานีแห่งความทรงจำ” ซึ่งปรากฏทั้งในการจดจำส่วนบุคคล และความทรงจำทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ครั้นลาวได้เปิดประเทศด้วยนโยบายจินตนาการใหม่ หลวงพระบางถูกกำหนดให้เป็นเมืองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับ ‘อดีต’ แห่งราชธานี ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงจากการที่รัฐได้เปลี่ยนความหมายของราชอดีต ที่เป็นปฏิปักษ์กับสังคมนิยมว่าเป็น ‘มรดกของชาติ’ และได้ใช้มันทำหน้าที่ใหม่ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการช่วงชิง สถาปัตยกรรมดั้งเดิมไปทำเป็นโรงแรมจำนวนมากเกินกว่าจะยับยั้ง ทำให้ข้าราชการก่อนุรักษ์กลุ่มหนึ่ง ได้สร้างให้ ‘ราชธานีแห่งความทรงจำ’ กลายเป็นเมืองมรดกโลกในปี พ.ศ.2538 เพื่อยุติการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่การเป็นเมืองมรดกโลกกลับจุดประกายการท่องเที่ยวอดีตให้เข้มข้นและรุนแรงยิ่งขึ้น ประการสำคัญ ยังได้ส่งผลต่อการประดิษฐ์ประเพณี ด้วยการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา และรายละเอียดของประเพณีพิธีกรรม ในขณะที่ยังคงพยายามตรึงรูปแบบของประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวให้ดำรงอยู่ในลักษณะการที่เสมือนอดีตก็ตาม โดยสรุป วิธีการวิจัยและผลการวิจัยเรื่องนี้เป็นประโยชน์สำคัญต่อ 1) วงวิชาการด้านไทศึกษาและวัฒนธรรมศาสตร์ ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและทำความเข้าใจเมืองมรดกวัฒนธรรมอื่นๆ ในประเทศไทยและต่างประเทศ 2) สปป.ลาว และ UNESCO

¹ บทความเพื่อประกอบการขอสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาไทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “หลวงพระบางเมืองมรดกโลก : พื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์” (**Luang Prabang World Cultural Heritage : Ritual Space and Negotiating in the Process of Globalization**)

² งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก **The James H.W. Thomson Foundation** และทุนสนับสนุนการวิจัยงบประมาณเงินรายได้ประจำปีงบประมาณ 2550 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ใช้เป็นข้อมูลวางแผนดำเนินงานที่เป็นประโยชน์ผู้คนและเมืองหลวงพระบางในบริบทโลกาภิวัตน์ และ 3) ประชาชนทั่วไปได้มีมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจหลวงพระบางและเมืองมรดกโลกอื่นๆที่กำลังดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์เช่นเดียวกัน

Abstract

Luang Prabang, is a city located in north central Laos P.D.R. and the capital of Luang Prabang Province. It sets on a small plain where abounded by Mekong River, Kan River, and Dong River. It is a mountainous area whereas one small mountain placed in the central of the capital. Luang Prabang was a habitation area since an ancient time, and it became the first capital of Lan Xang Kingdom about 1,200 year ago. The ethnic groups were Laos, Kasak, and Kamu. The social structure was ordered from monarch to commoner. During King Fa Gnum's reign, cultural identity of Luang Prabang was popular conducted by the principles of Buddhism and old spiritual practices such as ancestor and Naga worshipping. During colonial period, French government designed Luang Prabang to be the center of colonial operations. As a consequent, Luang Prabang social structure and physical space were transformed. In 1975 Laos Kingdom transformed to be a socialist country. New government excluded and ignored Luang Prabang town for a while. Luang Prabang became just "a memorial capital town" in people and social memories. Until 1986, the Laos government in the context of "New Imaginary Policy" established Luang Prabang to be "the cultural tourism town." The concept of new Luang Prabang for a cultural heritage of the country has changed the attitude of the government to be more positive. As a result, some influence of cultural tourism rapidly changed many old style architectures to be hotel and other tourists service places. Therefore, some conservative officials were trying to stop and conserve those old architectures. Until 1995, Luang Prabang was promoted to be the world cultural heritage, so Luang Prabang in the new context of world cultural heritage town was booming in promoting about the old town in conservation theme. Therefore, the patterns of social and ritual contents of Luang Prabang is changed and effected. In conclusion, the potential academic benefit of this research is that Thai and international academic associations can use the results and the process as a model to study in many other cultural heritage sites and Government of Lao PDR and UNESCO can use findings of this dissertation as information for policy planning on 'Luang Prabang' in the process of globalization and people around the world who are interested will get new perspective to understand 'Luang Prabang' and other World Cultural Heritage towns in the process of globalization.

บทนำ

บทความเรื่อง “หลวงพระบาง: การเปลี่ยนแปลงในฐานะเมืองมรดกโลก” พัฒนาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “หลวงพระบางเมืองมรดกโลก : พื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์” ซึ่งมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางผ่านความสัมพันธ์ด้านการใช้พื้นที่กายภาพของเมืองและปริมนทล ในบริบทของพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่พิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพชน ผ่านช่วงเวลาและบริบทสำคัญทางประวัติศาสตร์รัฐชาติลาว เพื่อศึกษาเงื่อนไขและบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางในปัจจุบัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงบริบทของการเป็นเมืองมรดกโลกที่มีนัยยะสัมพันธ์กับการเป็นเมืองท่องเที่ยวระดับโลก และเพื่อศึกษาการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในพิธีกรรมบุญปีใหม่ของคนหลวงพระบาง ภายใต้เงื่อนไขรัฐชาติสังคมนิยมและบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ข้างต้น การวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์จากการทำงานสนามที่เมืองหลวงพระบาง และ สปป.ลาว ในปี พ.ศ. 2549 โดยใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Place/Space) ของอังรี เลอเฟบว์ (Lefebvre, 1991) เป็นแนวคิดหลักในโครงสร้างงานวิจัยและใช้แนวคิด 3 แนวคิดรองเพื่อที่จะอธิบายและทำความเข้าใจอัตลักษณ์และการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ของหลวงพระบางในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งได้แก่แนวคิดการเมืองเรื่องโบราณวัตถุและธุรกิจแห่งการถวิลถึงอดีต (The Politics of Ruin and The Business of Nostalgia) ของ มัวยูชิโอ เปเลจจี (Peleggi, 2002) แนวคิดการประดิษฐ์

ประเพณี (Inventing of tradition) ของ อีริค ฮอบสบอว์ม (Hobsbawm, 1983) และแนวคิดความทรงจำทางสังคม (How Societies Remember) ของ พอล คอนเนอร์ตัน (Connerton, 1989)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาอัตลักษณ์พื้นที่ของเมืองหลวงพระบาง ในบริบทของพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่พิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพชน ผ่านช่วงเวลาและบริบทสำคัญทางประวัติศาสตร์รัฐชาติลาว เพื่อศึกษาเงื่อนไขและบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์พื้นที่ของเมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน และเพื่อศึกษาการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในพื้นที่พิธีกรรมบุญปีใหม่ของคนหลวงพระบาง ภายใต้เงื่อนไขรัฐชาติสังคมนิยม และบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงมานุษยวิทยา เน้นปฏิบัติการวิจัยสนาม (Field Work) ณ ตัวเมืองหลวงพระบางและปริมนทล ทั้งในช่วงเวลาปกติ และในบริบทของพิธีกรรม เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์ปรากฏการณ์สนาม ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเก็บข้อมูลเอกสารที่นครหลวงเวียงจันทน์ ใช้แบบบันทึกการทำงานสนาม (Field Note) เครื่องบันทึกเสียง และกล้องบันทึกภาพเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงาน

ผลการวิจัย

หลวงพระบาง : พื้นที่ เวลา และความหมาย

หลวงพระบางเป็นเมืองที่อยู่อาศัยร่วมกันของคนกลุ่มไทลาว กะสั๊ก และขะมุมาตั้งแต่บรรพกาล ตั้งอยู่บนพื้นราบขนาดเล็กล้อมรอบด้วยแนวการไหลของแม่น้ำโขง น้ำคาน กับน้ำดง และถูกโอบล้อมทุกด้านด้วยภูเขา อีกทั้งมีภูเขาขนาดเล็กผุดขึ้น ณ ใจกลางพื้นราบ ส่งผลให้พื้นที่กายภาพของเมืองหลวงพระบางมีลักษณะที่แตกต่างจากเมืองทั่วไป ตลอดแนวการไหลของสายน้ำโขง 4,909 กิโลเมตร

‘หลวงพระบาง’ ในปัจจุบัน มีความหมายต่อคนท้องถิ่น คนลาว และรัฐบาลลาวอย่างหลากหลาย กล่าวคือ หลวงพระบางถูกรับรู้ในฐานะเป็นเมืองหลักของแขวง เป็น ‘ปฐมราชธานี’ ของอาณาจักรล้านช้าง ที่มีความเป็นมาจนถึงปัจจุบันประมาณ 12 ศตวรรษเศษ ในช่วงก่อนสมัยรัฐจารีต³ อัตลักษณ์ของ ‘อดีตหลวงพระบาง’ ถูกนำเสนอในฐานะของเมืองที่ ‘ผี’ นาค และคนดำรงอยู่ด้วยกัน ครั้นสมัยรัฐจารีตเป็นต้นมา อดีตของหลวงพระบางถูกนำเสนอในฐานะเป็นนครแห่งพุทธศาสนา ศูนย์กลางการเดินทางและค้าขาย กอปรกับการเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้า ที่สัมพันธ์กับอำนาจธนบุรี-รัตนโกสินทร์ เวียดนาม และจีน จนกระทั่งอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าครอบครองล้านช้าง หลวงพระบางกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองของฝรั่งเศสในเขตลาวตอนเหนือ ฝรั่งเศสได้สร้างถนน

สายหลัก สายรอง ตรอก ซอย และสร้างสะพานพระราชวัง สำนักงาน และอาคารบ้านเรือนแบบใหม่ลงบนพื้นที่เมืองหลวงพระบาง⁴ ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสายน้ำเป็นถนน นอกจากนี้การปกครองของอาณานิคมยังส่งผลต่อการอพยพเข้ามาาร่วมเป็นคนหลวงพระบางของคนฝรั่งเศส คนเวียดนาม และคนจีน พวกเขาได้เข้ามาเป็นส่วนผสมกับคนรุ่นเก่าที่มีระดับชั้นทางสังคม ซึ่งกษัตริย์แห่งหลวงพระบางได้ถูกเจ้าอาณานิคมยกระดับให้กลายเป็นกษัตริย์ของประเทศ ภายหลังจากได้เอกราชจากฝรั่งเศสเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ราชอาณาจักรลาวที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์ ซึ่งประทับที่หลวงพระบางเป็นประมุข ก็ได้ก้าวเข้าสู่วิกฤติการณ์ จากความขัดแย้งระหว่างฝ่ายราชอาณาจักรกับพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ซึ่งต่อต้านระบอบกษัตริย์⁵ ในที่สุดกลุ่มหลังมีชัยชนะเหนือฝ่ายราชอาณาจักร ใน พ.ศ.2518 นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศและเปลี่ยนความหมายของหลวงพระบาง ภาครัฐใหม่ได้ยกเลิกกษัตริย์ ราชนิกุล ข้าราชการชั้นสูง และอดีตราชศิลปิน ราชศิลปินและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับกษัตริย์ และกดทับไว้ไม่ให้มีสัมเสียดปรากฏ พระราชวังเก่า ดำหนักเก่า ได้ถูกปล่อยให้ทิ้งร้างพร้อมถูกกำกับความหมายใหม่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของศักดินาอันน่ารังเกียจ ขณะที่พ่อค้าและนักธุรกิจชาวจีนและเวียดนาม ถูกให้ความหมายว่าเป็นพวกทุนนิยมผู้เอาเปรียบ

³ ก่อนสมัยรัฐจารีตของลาว เริ่มจากขุนล่อช่วงซึ่งพื้นที่จากกะสั๊กจนถึงก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม (ราว พ.ศ.1896-1936) เป็นช่วงสมัยที่เรื่องราวของหลวงพระบางถูกบันทึกไว้ในพงศาวดาร ในลักษณะตำนาน และนิทานในลักษณะที่เหนือความเป็นจริง

⁴ อาคารที่สร้างด้วยรูปแบบและเทคนิคของฝรั่งเศสเรียกว่า “Colonial Style” คนหลวงพระบางเรียก “อาคารแบบหัวเมืองขึ้น” ภาครัฐเรียก “อาคารแบบอาณานิคม” อย่างไรก็ตาม อาคารเหล่านี้ ได้ผ่านการออกแบบให้สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพและสังคมของหลวงพระบาง จึงเป็นอาคารอาณานิคมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

⁵ ปลายสมัยราชอาณาจักรก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2518 การต่อต้านระบอบกษัตริย์ของคนหลวงพระบางกลุ่มที่ปฏิเสธปรากฏตัวอย่างเป็นรูปธรรม โดยการเดินขบวนขับไล่ของประชาชนหลวงพระบาง

พวกเขาต่างอพยพหลบหนีออกจากเมืองหลวงพระบางไปอยู่ต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ประชาชนคนหลวงพระบางดั้งเดิมไม่อาจผลิตซ้ำความทรงจำทางสังคมที่ขัดต่อแนวนโยบายของภาครัฐ สังคมนิยมอย่างเปิดเผย หลวงพระบางจึงกลายเป็น “ราชธานีแห่งความทรงจำ” ซึ่งเป็น “ความทรงจำ” ที่มีความหมายหลากหลาย จากการจับจ้องที่แตกต่างระหว่างข้าราชการกลุ่มเดิม ข้าราชการชุดใหม่ คนหลวงพระบางรุ่นเก่า คนหลวงพระบางรุ่นใหม่ อดีตราชินิกุล อดีตทหารฝ่ายปฏิวัติ ฯลฯ ความทรงจำของพวกเขาที่มีต่อหลวงพระบาง อดีตนครแห่งกษัตริย์จึงพลอยแตกต่างกันตามไปด้วย

จินตนาการใหม่ : การเปิดประตูรัฐชาติสังคมนิยมลาวสู่โลกาภิวัตน์

ทศวรรษแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองลาวได้ดำเนินนโยบายการปกครองและพัฒนาประเทศ ตามแนวทางของมาร์กซ์ เลินินอย่างเข้มงวดกวดขัน พร้อมไปกับการปิดความสัมพันธ์กับประเทศในฝ่ายประชาธิปไตยและทุนนิยม ส่งผลต่อรายได้ผลผลิตมวลรวมของประเทศ หรือ GDP ไม่เติบโต เกิดภาวะประชาชนอดอยาก สิ้นหวัง และอพยพออกจากประเทศรอบใหม่⁶ พรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ทบทวนความสำเร็จ และความล้มเหลว โดยจัดการประชุมใหญ่ในปี พ.ศ.2529 ซึ่งรัฐได้ยอมรับว่าแนวทางดังกล่าวทำให้ประเทศล้าหลัง

จึงได้ใช้วาระการประชุมแถลงการณ์ปรับเปลี่ยนนโยบาย เปิดรับ ‘ความแตกต่าง’ และ ‘ความทันสมัย’ จากโลกสากล รับเอาสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์ ทั้งของสังคมนิยมและทุนนิยมเข้ามาปรับใช้กับประเทศของตน เรียกว่า ‘นโยบายจินตนาการใหม่’ เป็นแนวทางการปกครองประเทศตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (กองประชุมใหญ่ครั้งที่ 5 ของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว. 1987)

หลวงพระบางภายหลังนโยบายจินตนาการใหม่

นโยบายจินตนาการใหม่ถูกนำสู่การปฏิบัติตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา นโยบาย ‘จินตนาการใหม่’ ได้ทำให้ประชาชนมีความมั่นใจในแนวทางการพัฒนาของประเทศ มีสิทธิเสรีภาพมากยิ่งขึ้น มีความหวังในการพัฒนาชีวิต การทิ้งถิ่นของผู้คนเริ่มลดลง ในทางตรงกันข้ามคนที่อพยพโยกย้ายออกไป ได้เริ่มย้อนกลับสู่มาตุภูมิ เกิดการลงทุนในระดับต่างๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง

นายสิงคำ พมมะรัต หัวหน้าแผนกวัฒนธรรม และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแขวงหลวงพระบาง⁷ ผู้มีส่วนสำคัญที่สุดท่านหนึ่งในการรื้อฟื้นและประดิษฐ์สร้างประเพณีวัฒนธรรมของเมืองหลวงพระบางหลังนโยบายจินตนาการใหม่รำลึกถึงหลวงพระบางระยะดังกล่าวว่า เมื่อประตูประเทศถูกเปิด ‘เมืองหลวงพระบาง’ ได้กลายเป็น

⁶ การอพยพออกจากประเทศครั้งสำคัญรอบแรกของคนลาว คือ ช่วงระหว่างวิกฤติการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2518 คนส่วนใหญ่ที่อพยพทั้งครั้งดังกล่าว คือ ราชินิกุล ข้าราชการชั้นสูง และนักธุรกิจ

⁷ หลังนโยบายจินตนาการใหม่ นายสิงคำ พมมะรัต ข้าราชการหนุ่มหัวหน้าชาวหนุ่มแขวงหลวงพระบางวัย 30 ปี ผู้มีความรู้ด้านพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมของเมืองหลวงพระบางเป็นอย่างดี จากการเป็นศิษย์คนสำคัญของอดีตสมเด็จพระสังฆราชราชอาณาจักรลาว ซึ่งประจำที่เมืองหลวงพระบาง ได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง ท่านได้รื้อฟื้นและประดิษฐ์สร้าง ‘อดีต’ ที่ปรากฏในรูปลักษณะประเพณีพิธีกรรมสำคัญของเมืองหลวงพระบางหลายอย่าง รวมทั้งบุญปีใหม่ ที่ถูกเบียดขับและถูกกดทับไว้ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองให้ปรากฏครั้งใหม่ ซึ่งได้กลายเป็นฉากสำคัญให้กับการท่องเที่ยว และสถานภาพของการเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมในระยะต่อมา

จินตนาการใหม่ของการท่องเที่ยว ที่ชาวต่างชาติ ต้องการเดินทางมาเยือน และนักลงทุนมี จินตนาการถึงการเป็นเมืองท่องเที่ยวที่คึกคัก พวกเขาหลั่งไหลเข้ามาลงทุนในธุรกิจด้านการ ท่องเที่ยว แรงผลักดันจากการท่องเที่ยว ทำให้ คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาสู่ตัวเมืองและปริมณฑล เพิ่มขึ้น มีทั้งคนลาวต่างเผ่าจากพื้นที่อื่น และ คนต่างประเทศ ข้าราชการระดับสูงฝ่ายแผนงาน ของแขวงหลวงพระบางคนหนึ่ง กล่าวกับผู้เขียนว่า ‘หลวงพระบางเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จาก นโยบายจินตนาการใหม่อย่างแท้จริง’ และรายได้ จากการท่องเที่ยวได้ส่งผลต่อการย้ายถิ่น และ โครงสร้างทางสังคมใหม่ของเมืองหลวงพระบาง มัน ทำให้ ‘หน้าตาของเมืองหลวงพระบาง’ เปลี่ยนไป จากเดิมจากเมืองที่มีผู้คนเบาบาง กลายสภาพเป็น ชุมชนที่หนาแน่นไปด้วยผู้คนที่หลากหลาย

วิกฤติของ ‘มรดกวัฒนธรรม’ จุดเริ่มต้น ของการปกป้องรักษาด้วยการสร้างมรดกท้องถิ่น หลวงพระบางเป็นมรดกชาติและ มรดกโลก

พ่อหล้า เพ็งสะหวัด อดีตข้าราชการระดับ เจ้าเมืองสมัยราชอาณาจักร ได้รำลึกถึง ‘เมือง หลวงพระบาง’ ระหว่างปี พ.ศ. 2517-2518 ซึ่ง อยู่ในช่วงสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า หลวงพระบางได้ถูกนำเสนอให้เป็นเมืองท่องเที่ยว ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมต่อนานาชาติ รัฐบาล ได้ชูภาพลักษณ์ดินแดนพำนักของกษัตริย์ที่ สืบเนื่องยาวนานที่สุดเมืองหนึ่งของโลก ที่ผสม

รวมกับเอกลักษณ์ของพื้นที่ธรรมชาติที่รองรับ ความมั่งคั่งของประเพณีพิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม ที่สืบทอดมาว่าสหัสวรรษ และชีวิตผู้คนปัจจุบัน ที่ยังคงธำรงรักษาประเพณี วัฒนธรรมที่สัมพันธ์ กับพุทธศาสนา จึงเป็นการกระตุ้นให้หลวงพระบาง เป็นเมืองที่ ‘ถูกสนใจ’ ในการท่องเที่ยวไว้ก่อนหน้า นี้ในระดับหนึ่ง กอปรกับการถูกเก็บไว้ภายใต้ บริบทรัฐชาติสังคมนิยม ที่ปิดประเทศจากโลก ทุนนิยมเป็นเวลา 1 ทศวรรษเศษ ยิ่งเป็นการเน้น ย้ำให้กลายเป็นเมืองที่ถูกสนใจจากคนต่างประเทศ มากยิ่งขึ้น ดังนั้น เมื่อ สปป.ลาว เปิดประเทศ และประตูเมืองหลวงพระบางรองรับการท่องเที่ยว ครั้งใหม่ จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่ หลวงพระบาง อย่างรวดเร็ว ซึ่งนักท่องเที่ยว แทบทั้งหมด ต่างล้วนต้องการเข้ามาเที่ยวชมมรดก ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของ ผู้คนที่สัมพันธ์กับ ‘มรดกวัฒนธรรม’ ดังกล่าว ขณะเดียวกัน นักธุรกิจทั้งในและต่างประเทศก็ได้ ใช้โอกาสการเปิดประเทศ เข้ามาช่วงชิงพื้นที่ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มาดัดแปลงเป็น สถานที่รองรับธุรกิจการท่องเที่ยวเพื่อการบริโภค ‘อดีต’ จนสูญเสีรูปร่าง ‘มรดก’ ที่มี ‘คุณค่า’ ในสายตาของข้าราชการกรมพิพิธภัณฑและ วัตถุโบราณอย่างน่าเป็นห่วง

นายทองสา ไชยะวงคำดี อดีตสมาชิก สัมพันธ์นักศึกษาลาว^๑ ผู้สำเร็จการศึกษาด้าน วัตถุโบราณจากประเทศฝรั่งเศส หัวหน้ากรม พิพิธภัณฑและวัตถุโบราณ ท่านเป็นสมาชิก คนสำคัญในกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่ ที่มีมุมมอง

^๑ “สัมพันธ์นักศึกษาลาว” เป็นกลุ่มสมาชิกนักศึกษาลาวที่ไปศึกษาต่างประเทศ โดยเฉพาะที่ฝรั่งเศส ในช่วงระยะท้ายสมัยราชอาณาจักร นักศึกษากลุ่มนี้มีความคิดเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลราชอาณาจักรลาว จึงได้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางการเมืองใต้ดินสนับสนุน “แนวลาวยักชาติ” ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นพรรคประชาชนปฏิวัติลาว บุคคลกลุ่มนี้ ส่วนหนึ่งได้กลับเข้ามาบริหารราชการในปลายสมัย ราชอาณาจักร ขณะที่บางส่วนกลับคืนสู่ประเทศหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรก ปัจจุบันหลายท่านมีบทบาทสำคัญ ในการบริหารประเทศ

เกี่ยวกับวัตถุทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยรัฐจารีต อาณานิคมและราชอาณาจักร ว่าเป็นสมบัติและมรดกของชาติ สังคมนิยมลาว ไม่ได้เป็นสิ่งแปลกปลอม แม้ว่าบางกรณีจะเป็นอดีตของระบบกษัตริย์ ซึ่งอยู่คนละฟากกับแนวทางสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะดังกล่าว วัตถุทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเหล่านี้ ยังไม่ได้ถูกยกระดับให้กลายเป็น ‘มรดกของชาติ’ อย่างถูกต้องตามกฎหมายซึ่งเป็นวิธีการที่สหประชาชาติยอมรับ ดังนั้นนายทองสาและข้าราชการรุ่นใหม่ของกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะในกรมพิพิธภัณฑ์และวัตถุโบราณ จึงพยายามเปลี่ยนผ่านวัตถุทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในท้องที่ต่างๆ ของประเทศ ให้กลายเป็นมรดกของชาติ⁹ เพื่อผลักดันให้เป็นเมืองมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ซึ่งเป็นหนทางเดียวที่น่าจะยับยั้งการคุกคาม ‘มรดก’ ดังกล่าวนี้ได้

จาก ‘หอคำ’ สู่อพิพิธภัณฑ

ในสมัยราชอาณาจักร กษัตริย์และพระราชวังคือศูนย์กลางพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่กายภาพของเมืองหลวงพระบาง ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองสถานที่เดียวกันนี้ได้ถูกเรียกว่า “พระราชวังเก่า” คนหลวงพระบางมักจะเรียกสั้นๆ ว่า “วังเก่า” ตั้งอยู่ถนนศรีสว่างวงศ์ ระหว่างภูสีกับแม่น้ำโขง มีหอคำเป็นศูนย์กลางของสถานที่ทั้งหมด ด้วยเป็นอาคารที่ประทับและวาระราชการของเจ้ามหาชีวิต ภายในอาคารถูกจัดแบ่งเป็น

พื้นที่ท้องพระโรงอยู่ส่วนกลาง รองรับหลังคายอดปราสาท หน้าบันมุขประดับด้วยรูปช้าง 3 เศียร ที่มีนาค 15 ตระกูลขดวนปกป้องอยู่ด้านข้างและด้านล่าง เป็นสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรลาว ล้านช้าง ที่มีราชธานีตั้งอยู่ที่เมืองแห่งนาคาคติ ด้านข้างและด้านหลังของท้องพระโรงเป็นห้องสมุดและที่ประทับของกษัตริย์กับพระมเหสี ปีกซ้ายเป็นห้องรับแขกของพระมเหสี ปีกขวาเป็นห้องรับแขกของเจ้ามหาชีวิต ห้องสุดท้ายของปีกด้านนี้ได้ถูกจัดไว้เป็นห้องพระ “หอคำ” จึงเป็นศูนย์กลางของพระราชวัง และเป็นเสมือนใจกลางของราชธานี

ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครอง หอคำกลับมีความหมายเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางศักดิ์นาที่อยู่นอกคนละฟากฝั่งกับระบอบสังคมนิยม จึงถูกตัดขาดจากการเป็นพื้นที่ทางสังคมใหม่มันได้ถูกทิ้งร้างและ ‘หลงลืม’ จากรัฐบาลชุดใหม่ แต่สำหรับคนต่างประเทศ อดีตราชธานี พระราชวัง และหอคำกลับยังคงเป็นสถานที่ที่ได้รับ ความสนใจจากรัฐอาคันตุกะของรัฐบาล ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นคนต่างประเทศเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่สามารถเข้าเยี่ยมชมหอคำได้ จนกล่าวได้ว่ารัฐอาคันตุกะผู้ใดมาเยือน สปป.ลาว มักจะขอเข้าชมหอคำแทบทุกคน ซึ่งรัฐบาล สปป.ลาว ก็ได้จัดให้เข้าชมเป็นกรณีพิเศษบ้างในบางครั้ง

ขณะเดียวกันนั้น กลุ่มข้าราชการระดับนำของกรมพิพิธภัณฑ์และวัตถุโบราณ ก็ได้เสนอโครงการอนุรักษ์และปกป้องรักษาอดีตของประเทศที่ถูกประดิษฐ์สร้างไว้ในพื้นที่รัฐชาติลาวตั้งแต่สมัยรัฐจารีต สมัยอาณานิคม และราชอาณาจักรลาว

⁹ ข้าราชการรุ่นใหม่กลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องให้รัฐบาลเวียดนาม และกัมพูชา คืน ‘มรดก’ ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของลาว ที่ฝรั่งเศสนำไปตั้งแสดงในพิพิธภัณฑ์โบราณคดีของอาณานิคมที่สองประเทศข้างต้น ส่วนใหญ่นำมาเก็บรักษาไว้ที่หอคำแก้ว กำแพงนครเวียงจันทน์

รวมทั้งราชอดีต ซึ่งได้มีการ ‘ตีความ’ เพื่อรวบรวมเอาพระราชวัง และตำหนักเก่าของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ที่ได้ถูกปล่อยทิ้งร้างและหลงลืมให้อยู่ในฐานะของ “มรดกสำคัญของชาติลาว” ด้วยการสร้างความหมายใหม่ให้กับสิ่งดังกล่าว เพื่อเปลี่ยนผ่านจากราชสมบัติที่เป็นสัญลักษณ์ขององค์กษัตริย์สู่การเป็นผลงานของมหาชนตามนโยบายของมารกซ์ เลนิน ว่า ‘อดีตพระราชวังหลวงพระบาง’ รวมทั้งเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็น ‘อดีตราชธานี’ มีความหมายต่อพรรครัฐไม่ต่างจากสถาปัตยกรรมชิ้นอื่น และเมืองอื่น ๆ ใน สปป.ลาว อดีตพระราชวังจึงกลายเป็นสิ่งก่อสร้างที่ถูกเรียกว่า “วังเก่า” ขณะที่หลวงพระบางก็ถูกเรียกว่า “ราชธานีเก่า”

กระนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่า “พระราชวัง” หรือ “ราชธานี” แห่งนี้เป็นราชสมบัติ แม้ในสมัยราชอาณาจักรที่กษัตริย์เหล่านี้ยังคงอยู่ ทั้งนี้เพราะกษัตริย์เป็นเพียงคนก่อให้เกิดการสร้างพระราชวัง รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เคยถูกเรียกว่าราชศิลปะหรือราชประเพณี แต่กษัตริย์มิได้เป็นผู้ลงมือในแรงงานการผลิต ดังนั้น ปรากฏการณ์ที่เคยถูกเรียกว่า ราชศิลปะทั้งด้านวัตถุ ศิลปะการแสดง และประเพณี พิธีกรรมอื่น ๆ แท้จริงแล้ว “มหาชน” ต่างหากที่เป็นคนสร้าง และหากพิจารณาในมิติของ ‘มรดกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม’ ปรากฏการณ์ข้างต้นทั้งหมด จึงเป็นมรดกที่ตกทอดจากมหาชนสมัยราชอาณาจักร สุ่มมหาชนสมัยรัฐชาติสังคมนิยม และพื้นที่เมืองหลวงพระบางก็เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมของมหาชนหาใช่ของกษัตริย์ ดังนั้น เมืองหลวงพระบางจึงเป็น “บ่อนยอดยิ่งของสิ่งเด้าโฮมศิลปะ สถาปัตยกรรม วิจิตรกรรม และวัฒนธรรมทางจิตใจอื่น ๆ ที่ควรอนุรักษ์และปกป้อง

รักษาสถานะมรดกของชาติ” (ทองสา ไชยะวงคำดี. 2549 : สัมภาษณ์)

เมื่อวังเก่าเป็นมรดกของมหาชน วังเก่าจึงเป็นมรดกของรัฐชาติลาว และตกอยู่ในความรับผิดชอบของ กรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ แกนนำของกรมพิพิธภัณฑสถานฯ จึงได้นำคณะขึ้นไปค้นคว้าข้อมูลใน ‘วังเก่า’ เพื่อขึ้นบัญชี ‘มรดก’ ต่าง ๆ พร้อมกันนั้น ก็ได้เก็บรวบรวมโบราณวัตถุตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองหลวงพระบาง มาเก็บรวบรวมไว้ใน ‘หอคำ’ จากการค้นคว้าในหอคำ ทำให้คณะทำงานพบว่าวังเก่าชำรุดทรุดโทรมมาก จึงมีแนวคิดที่จะซ่อมแซมวังเก่าให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น แต่ติดปัญหาด้านงบประมาณ และทัศนคติของภาครัฐในยุคสังคมนิยมที่เข้มงวดกวดขัน ที่ยังมองไม่เห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการสนับสนุนงบประมาณที่มีจำกัดให้การซ่อมแซมวังเก่า ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งอดีตของกษัตริย์และกษัตริย์ ถึงแม้ว่าวังเก่าจะได้รับความสนใจจากรัฐอัครันตุงกะที่ขอเข้าชมอย่างต่อเนื่องก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ครั้นถึงช่วงสมัยนโยบายจินตนาการใหม่ ที่หลวงพระบางได้ถูกเปิดให้เป็นเมืองท่องเที่ยว รัฐบาลลาวและรัฐบาลสวีเดนโดยองค์การ SIDA ได้สนับสนุนงบประมาณให้กับกรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ ซ่อมแซมพระราชวังเก่าเป็นเวลา 3 ปี จำนวน 1 ล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งจัดเป็นเงินทุนชุดแรกสุด ที่รัฐชาติสังคมนิยมลาวได้รับการช่วยเหลือจากประเทศทุนนิยม นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ประการสำคัญ ด้วยช่วงระยะเวลาการซ่อมแซมหอคำเป็นเวลาของการเปิดเมืองหลวงพระบางต้อนรับการท่องเที่ยว จึงได้มีรัฐอัครันตุงกะและนักท่องเที่ยว ได้เข้ามาขอเยี่ยมชมพระราชวังเก่าอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้คณะทำงาน

ซ่อมแซมหอคำ จะต้องทำหน้าที่เปิดประตูต้อนรับผู้มาเยือนหอคำไปพร้อมกัน การเปิดรับนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมหอคำ ส่งผลให้ความหมายของพระราชวังเก่าค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่พิพิธภัณฑสถานในเชิงปฏิบัติการอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาลลาวจึงได้แต่งตั้งให้ นายคำมูย พมมะวง¹⁰ หัวหน้าคณะซ่อมแซมและขึ้นบัญชีวัตถุโบราณ ทำหน้าที่ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานควบคู่ไปกับหัวหน้าช่างซ่อม ‘หอคำ’ พระราชวังเก่าหลวงพระบางจึงได้ถูกให้เปลี่ยนความหมายเป็น “พิพิธภัณฑสถาน” และเปิดให้ประชาชนเข้าชมอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (คำมูย พมมะวง. 2549 : สัมภาษณ์)

คณะทำงานซ่อมแซมหอคำท่านหนึ่ง กล่าวถึงผู้ที่ขอเข้าชม ‘พระราชวังเก่า’ ในความหมายของ ‘พิพิธภัณฑสถานใหม่’ ในช่วงนั้นว่า มีทั้งคนต่างประเทศและคนลาวส่วนใหญ่พวกเขามีความต้องการที่จะสัมผัสชีวิตของอดีตเจ้ามหาชีวิตลาว ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร โดยเฉพาะกลุ่มคนลาวที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยได้มีโอกาสขึ้นมายังพระราชวัง ดังนั้น การเข้าชมพระราชวังเก่าจึงเป็นการเดินทางเข้าไปสู่พื้นที่อดีต อันเป็นอดีตจากสำคัญในราชธานีแห่งความทรงจำของราชอาณาจักรลาว

จากหอพิพิธภัณฑสถานแนวคิดการสร้างเมืองมรดกโลก

ในบริบทของการท่องเที่ยว นอกจากพระราชวังเก่าแล้ว วัดสำคัญๆ ในเมืองหลวงพระบางต่างล้วนกลายเป็นพื้นที่จับจ้องที่สำคัญ ความสนใจ

ของนักท่องเที่ยวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ซ่อมแซมมรดกวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวจากหอคำไปสู่พื้นที่ส่วนอื่น ทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ ‘มรดกท้องถิ่น’ อย่างลุ่มลึกและซับซ้อนไปพร้อมกัน เพราะพวกเขาใช้หลักปฏิบัติการอนุรักษ์ตามความระมัดระวังเพื่อการผนึกตัวกับวัตถุเดิมในเชิงเทคนิค และเก็บรักษา ‘คุณค่าของอดีต’ ให้มากที่สุด เงื่อนไขข้างต้นผลักดันให้นักอนุรักษ์จากหน่วยงานของรัฐชาติสังคมนิยมต้องก้าวเข้าไปสู่ ‘พื้นที่ในความทรงจำของคนหลวงพระบางสมัยราชอาณาจักร’ เพื่อศึกษาข้อมูลด้านเทคนิคการก่อสร้าง โดยเฉพาะด้านวัสดุและกรรมวิธี และได้ขยายไปสู่องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับวัตถุวัฒนธรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง ซึ่งบุคคลสำคัญผู้ให้ข้อมูลต่อฝ่ายอนุรักษ์ในระยะดังกล่าว คือ สาธุใหญ่คำจัน กับ ‘ลุงมะณี ชัดติยะลาด’¹¹ ทั้งสองท่านต่างล้วนเป็นปราชญ์และคนสำคัญต่อราชวัฒนธรรมในสมัยราชอาณาจักร การค้นคว้าข้อมูลดังกล่าว จึงเป็นการเปิดพื้นที่รัฐชาติสังคมนิยมให้กับชุดความรู้จาก ‘อดีต’ ที่อยู่ในการจดจำของบุคคลเหล่านี้ และพวกเขาก็ได้ใช้มันในการร่วมกำหนดอัตลักษณ์ใหม่ ให้กับเมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน ด้วยการนำพาคณะอนุรักษ์ย้อนกลับไปสู่อุตุนิยม ‘การจดจำ’ ของพวกเขา

หัวหน้ากรมพิพิธภัณฑสถานและวัตถุโบราณกล่าวว่า จากการศึกษาความรู้จากปราชญ์แห่งหลวงพระบางข้างต้น ได้ทำให้นักอนุรักษ์เห็นความยิ่งใหญ่ในคุณค่าของมรดกหลวงพระบาง

¹⁰ ปัจจุบันเป็นหัวหน้าแผนกท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง

¹¹ เจ้าหน้าที่ภาครัฐจะเรียกผู้คนทุกคนด้วยความเสมอภาค ดังนั้น ในขณะที่คนหลวงพระบางรุ่นเก่ามักจะเรียกท่านมีฐานันดรศักดิ์แห่งเชื้อเจ้าประทับว่า “ลุงมะณี” แต่เจ้าหน้าที่รัฐจะเรียกท่านว่า “ลุงมะณี” ไม่ต่างจากสามัญชนทั่วไป ลุงมะณี หรือ ลุงมะณี เป็นนายสรรพช่างใหญ่ ที่รอบรู้เรื่องการช่างและศิลปกรรมทุกสาขา และเป็นปราชญ์ผู้รู้จักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของราชอาณาจักรและเมืองหลวงพระบางดีที่สุดในหนึ่ง ท่านเป็นอดีตเชื้อพระวงศ์กลุ่มวังหน้า ซึ่งท่านได้ถูกลดบทบาทโดยภาครัฐ และได้ลดบทบาทของตนเองลงตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา

ขณะเดียวกันก็เพิ่มความกังวลใจและห่วงใย เมืองหลวงพระบาง ซึ่งกำลังถูกกระแสการท่องเที่ยว บีบให้ลักษณะทางกายภาพ และสังคมเปลี่ยนแปลง ไปอย่างน่าเป็นห่วง ความกังวลดังกล่าวได้แปรผัน ไปสู่การหารือกับเอกอัครราชทูตสวีเดน ผู้สนับสนุน ทุนการซ่อมแซมมรดกพระราชวังเก่ากับนายคำเพา พอนแก้ว เลขาธิการใหญ่ยูเนสโกประจำประเทศลาว และรัฐมนตรีกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม¹² ทุกท่านมีความเห็นตรงกันว่า จำเป็นที่จะต้องหาวิธีการ ‘จริง’ ไม่ให้เมืองหลวงพระบางมีการเปลี่ยนแปลงไปมากกว่านี้ ด้วยการเสนอให้หลวงพระบางเป็น ‘เมืองมรดกโลก’ ของยูเนสโก (คำเพา พอนแก้ว และ ทองสา ไชยะวงคำดี. 2549 : สัมภาษณ์)

ปฐมบทการสร้างหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก คือการทำให้ภาครัฐและคนหลวงพระบางเห็นความสำคัญของอดีต

การสร้างหลวงพระบางให้เป็นเมืองมรดกโลก เป็นจินตนาการและปฏิบัติการโดยตรงของข้าราชการหัวก้าวหน้าของกรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม แก่นนำสำคัญคือ นายทองสา ไชยะวงคำดี กับนายคำมุ่ย พมมะวง แต่ในทางปฏิบัติการของบุคคลทั้งสอง จะต้องเชื่อมโยงกับกลุ่มคนอย่างน้อย 3 กลุ่ม คือ ภาครัฐของ สปป.ลาว สำนักงานมรดกโลกแห่ง UNESCO และประชาชนคนหลวงพระบาง

ภาครัฐในที่นี้หมายถึงคณะรัฐบาลแห่งชาติ สปป.ลาว ที่จะต้องให้ความเห็นชอบกับโครงการ

สร้างหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก เพราะการเสนอหลวงพระบางให้สำนักงานมรดกโลกแห่ง UNESCO รับรอง รัฐบาล สปป.ลาว จะต้องเป็นผู้รับรองการเป็นมรดกแห่งชาติของเมืองหลวงพระบางก่อน โดยการออกกฎหมาย ซึ่งกรณีของเมืองมรดกโลกยังถือว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับคณะรัฐบาล และขณะนั้นประเทศลาวยังไม่มีกฎหมายใช้ในประเทศ ส่วนการเชื่อมโยงกับ UNESCO นั้น เป็นหน้าที่รับผิดชอบของนายคำเพา พอนแก้ว ในฐานะเลขาธิการใหญ่คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อยูเนสโก ซึ่งท่านเป็นกำลังที่เข้มแข็งใน ส่วนนี้ แต่สำหรับกลุ่มสุดท้าย คือประชาชนคนหลวงพระบางซึ่งพวกเขาเป็นเจ้าของเมือง และเจ้าของมรดกที่บรรพชนได้สร้างสมสิ่งที่กำลังจะถูกให้ยกระดับความหมายเป็นมรดกชาติและมรดกโลก ประการสำคัญคือ พวกเขาเป็นผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ จึงเป็นผู้ที่จะได้รับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบจากโครงการเมืองมรดกโลกโดยตรง ซึ่งคณะกรรมการนำจากกรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถจะต้องโน้มน้าวและทำให้พวกเขาเห็นดีด้วย ซึ่งแต่ละฝ่ายยังเคลือบแคลงผลกระทบ กล่าวคือ ภาครัฐกังวลว่าการเป็นเมืองมรดกโลก จะสวนทางกับการพัฒนาที่กำลังดำเนินไปด้วยดีหรือไม่? ขณะที่ประชาชนจำนวนมาก ก็เคลือบแคลงว่า วิถีชีวิตของพวกเขา กำลังจะถูกนำไปอยู่ในกรอบเกณฑ์ของสำนักงานมรดกโลกหรือไม่? ความเคลือบแคลงทั้งสองฝ่ายข้างต้นมีส่วนทำให้การตัดสินใจของภาครัฐ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นเมืองหลวงพระบาง คือ เจ้าแขวง และระดับศูนย์กลาง คือรัฐบาลลาว

¹² รัฐมนตรีกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมขณะนั้นชื่อ นายทองสิง คำมะวง (ปัจจุบันเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร สปป.ลาว) ท่านเป็นคนที่ทำหน้าที่อบรมนักเรียนที่จบมาจากฝรั่งเศสให้รู้จักการเมือง และแนวนโยบายรัฐสังคมนิยม ในช่วงเป็นนักศึกษาอยู่ฝรั่งเศส นายทองสิงเป็นหัวหน้า “สัมพันธนักศึกษาลาว” ที่เคลื่อนไหวสนับสนุนฝ่ายลาวอีกชาติ ที่ต่อมาพัฒนามาเป็นพรรคประชาชนปฏิวัติลาว

ยังไม่กล้าตัดสินใจ

กรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ ได้พิจารณาแก้ปัญหาด้วยการใช้ ‘เสียง’ ของสากล¹³ สร้างความมั่นใจให้กับรัฐและประชาชน ด้วยการจัด ‘สัมมนาครั้งปฐมฤกษ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองหลวงพระบาง’ ระหว่างวันที่ 5-7 ตุลาคม พ.ศ. 2536 ที่ห้องประชุมพูนสี ในเขตพระราชวังเก่า พวกเขามุ่งหมายเพื่อใช้การประชุม เป็นเวทีให้ความรู้ความเข้าใจ และกลไกทำให้ภาครัฐ และคนหลวงพระบาง เห็นความจำเป็นในการอนุรักษ์เมืองมรดกประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยได้รับการสนับสนุนจาก ‘สากล’ ทั้งในส่วนงบประมาณจากสถานทูตออสเตรเลีย และ ‘เสียง’ ของตัวแทนจากหลายประเทศ ที่จะทำให้อาณาจักรและประชาชนท้องถิ่นเห็นความจำเป็นต่อการอนุรักษ์

การสัมมนาครั้งนี้ มีบุคคลสำคัญจากต่างประเทศมาร่วมเสนอทัศนะ ที่เป็นประโยชน์ด้วยการชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ ‘เมืองเก่าหลวงพระบาง’ หลายท่าน แต่คนที่ทำให้ตัวแทนภาครัฐบาล และคนหลวงพระบางเห็นคล้อยตามมากที่สุด คือ หม่อมราชวงศ์รุจยา อากาศกร จากประเทศไทย ด้วยเหตุผลที่ท่านพูดภาษาไทย ที่คนลาวทั่วไปสื่อสารได้ และท่านได้ยกตัวอย่างกรณีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเคยเป็นราชธานีที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์กับเมืองหลวงพระบางว่าเชียงใหม่ในอดีตก็มีสภาพที่ไม่ต่างจากเมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน (พ.ศ. 2536) และมันได้ถูกรัฐบาลจัดให้เป็นเมืองการท่องเที่ยวอย่างขาดการวางแผน จึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร้การควบคุมและสายเกินกว่าที่จะอนุรักษ์ได้ เชียงใหม่

จึงกลายเป็น ‘เมืองเก่าที่น่าเสียดาย’ เมื่อวัดเก่าแก่สวยงามต้องถูกบดบังด้วยตึกสูง โรงแรม และสถานบันเทิงที่อีกทีก็ แต่สำหรับเมืองหลวงพระบางยังถือเป็นโอกาสทองที่จะอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าเหล่านี้เอาไว้ได้ก่อนที่จะทุกอย่างจะสายเกินไป ซึ่งทำที่ที่สุดก็จะทำให้หลวงพระบางกลายเป็นเมืองเก่าที่น่าท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ประชุมจึงมีข้อสรุปร่วมกันว่า การอนุรักษ์กับการพัฒนาแบบใหม่ไม่ขัดแย้งกัน อีกทั้งยังสามารถสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเห็นพ้องให้มีการอนุรักษ์เมืองหลวงพระบางไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อยกระดับเป็นเมืองมรดกโลก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อ ‘การดึงดูดนักท่องเที่ยว’ และเป็น ‘สถานที่สร้างรายได้’ ที่สำคัญให้กับประเทศชาติ ซึ่งก็คือเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวหลวงพระบาง เจ้าของมรดกวัฒนธรรมนั่นเอง (กรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ. 1993 : 3)

จากมรดกท้องถิ่นหลวงพระบางสู่มรดก รัฐชาติลาว : การช่วงชิงพื้นที่มรดก ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์กับนักธุรกิจ

หลังจากได้ฉันทานุมัติจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นควรให้เสนอ ‘เมืองหลวงพระบาง’ สู่อันดับโลกของมรดกโลก ซึ่งเป็นไปตามเป้าหมายระดับลึกของกรมพิพิธภัณฑสถานและวัดอุโบสถ เลขาธิการใหญ่นุญเนสโกประจำ สปป.ลาว และรัฐมนตรีกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม จากนั้นการดำเนินการเพื่อนำเสนอหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลกก็ได้เริ่มเคลื่อนตัวอย่างเป็นทางการ โดยเลขาธิการใหญ่นุญเนสโกประจำ สปป.ลาว จึงได้

¹³ สปป.ลาว เรียกคนต่างชาติ และหน่วยงานนอกประเทศที่มีลักษณะสัมพันธ์กับ ‘นานาชาติ’ ว่า ‘สากล’

เสนอให้ลาวเข้าเป็นประเทศสมาชิกภาคีมรดกโลก ในปี พ.ศ.2536 และได้เสนอเมืองหลวงพระบาง เข้ารับการพิจารณาขึ้นบัญชีเมืองมรดกโลกทาง วัฒนธรรม โดยยกเอาภาพกว้างๆ ของเมืองหลวง พระบางว่า เป็นเมืองที่มี ‘เอกลักษณ์ทาง สถาปัตยกรรม และประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่น’ และข้อมูลแต่ละด้านประกอบพอสังเขป UNESCO ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้า เพื่อจัดทำข้อมูลเพื่อประกอบการรับรองเมืองหลวงพระบาง เป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเสนอให้รัฐบาลลาว ได้ตรากฎหมายเพื่อรับรอง เมืองหลวงพระบางเป็นมรดกของชาติก่อนจึงจะ สามารถรับรองเมืองหลวงพระบางขึ้นบัญชีเป็น เมืองมรดกโลกได้ ซึ่งรัฐบาลลาวได้ตราเป็น ‘รัฐ ดำรัสว่าด้วยมรดกวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และ ธรรมชาติระดับชาติ’ บรรจุ ‘สิ่ง’ หรือ ‘สถานที่’ ใน ท้องถิ่นต่าง ๆ ใน สปป.ลาว ที่ควรจะถูกยกระดับ เป็นมรดกแห่งชาติพร้อมกับเมืองหลวงพระบาง โดยใช้เกณฑ์ 3 เกณฑ์พิจารณาว่าสิ่งใดควรจะเป็น มรดกแห่งชาติ คือ 1) สิ่งดังกล่าวต้องยืนยันได้ว่า มีลักษณะชาติ หมายถึงคนส่วนใหญ่ในชาติเห็นว่าเป็น ‘มูนมั่ง’ หรือมรดกของชาติ ซึ่งมีทั้งสิ่งศักดิ์ สิทธิ์หรือสถานที่แห่งความทรงจำทางประวัติศาสตร์ และเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญของชาติ 2) มีความ เหมาะสมกับร่องรอยหรือหลักฐานที่ยืนยันว่า วัฒนธรรมของลาวได้ ‘ปงอก’ ออกมาจากสิ่งนั้น ซึ่งหมายถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมลาวนั่นเอง และ 3) เป็นสิ่งที่มีเอกลักษณ์ ไม่ซ้ำกับที่อื่น

(คำพา พอนแก้ว. 2549 : สัมภาษณ์) และได้ เสนอให้รัฐบาลลาวลงนามเป็น ‘รัฐดำรัสว่าด้วย มรดกวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และธรรมชาติระดับ ชาติ’ ลงนามวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2536 โดย ฯพณฯ ท่านคำไต สีพันดอน นายกรัฐมนตรี (ขณะนั้น) รัฐดำรัสดังกล่าวได้ทำให้มรดกท้องถิ่น กลายเป็นมรดกแห่งชาติจำนวน 9 แห่ง ซึ่งใน จำนวนนั้นมีเมืองหลวงพระบางรวมอยู่ด้วย (สำนัก นายกรัฐมนตรี. 1993)

หลังจากหลวงพระบางได้ถูกสร้างให้เป็น เมืองมรดกของชาติแล้ว ก็ได้นำเข้าสู่การ พิจารณาบรรจุไว้ในบัญชีมรดกโลกภายใต้เงื่อนไข เร่งด่วนที่สุด เพื่อยับยั้งการเปลี่ยนแปลงจากการ ท้องเที่ยว โดยมีประเด็นหลักในการขอรับรองการ เป็นเมืองมรดกโลกใน 5 ด้าน¹⁴ คือ ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นหลวงพระบาง, วัฒนธรรมในเขตหลวงพระ บางที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตครั้งสมัยการเป็นเมือง ชาว, พื้นที่กายภาพ สถาปัตยกรรมทางศาสนา สำนักงาน บ้านเรือนในเขตตัวเมืองที่มีคนอยู่อาศัย, ศาสนาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวหลวงพระบาง ในที่สุดเมืองหลวงพระบางก็ได้ถูกบันทึกไว้ในบัญชี มรดกโลกแห่งสหประชาชาติ ในสมัยประชุมครั้งที่ 19 ของคณะกรรมการมรดกโลกที่เมืองเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน ในวันที่ 5-9 ธันวาคม พ.ศ.2538 โดยสอดคล้องกับ เกณฑ์ข้อ 2 ข้อที่ 4 และ ข้อที่ 5 ของการรับรองเป็นเมืองมรดกโลกทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของ UNESCO ซึ่งมีทั้งหมด 6 เกณฑ์¹⁵

¹⁴ ในแต่ละด้านของข้อเสนอ นอกจากจะมีความหมายเชิงการอนุรักษ์แล้ว ยังเป็นเทคนิควิธีการที่ฝ่ายอนุรักษ์ต้องการความ เปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองหลวงพระบาง ตามจินตนาการของฝ่ายอนุรักษ์ที่มีต่อหลวงพระบางในบริบทการท่องเที่ยว

¹⁵ เกณฑ์ที่ 1 เป็นตัวแทนความยิ่งใหญ่แห่งอัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เกณฑ์ที่ 2 แสดงถึงความสำคัญในการแลกเปลี่ยนค่านิยมของมนุษย์ผ่านช่วงสมัย หรือภายในพื้นที่ของวัฒนธรรมในโลก ผ่านสถาปัตยกรรม เทคโนโลยี อนุสรณ์ศิลปะ ผังเมือง และภูมิทัศน์ เกณฑ์ที่ 3 มีความเป็นอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงออกถึงความ เจริญรุ่งเรืองที่เคยปรากฏหรือยังคงอยู่

นอกจากนี้ คณะกรรมการเมืองมรดกโลก แห่งสหประชาชาติ ได้กล่าวสรุปใน คำประกาศ ความว่า

‘หลวงพระบางเป็นกรณีของความยั่งยืนแห่ง วัฒนธรรมอันเก่าแก่ ที่ยังไม่ถูกทำลายในปัจจุบัน เป็นความสำเร็จแห่งการหลอมรวมวัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม โครงสร้างของชุมชนและ อิทธิพลของอาณานิคมยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์ของเมือง หลวงพระบางบ่งบอกถึงการอนุรักษ์อย่างดีเยี่ยม แสดงออกถึงภาพวาดแห่งชั้นตอนสำคัญของการ ผสมผสานกันอย่างลงตัวของทั้งสองวัฒนธรรม’ (ไซแก้ว คำมะณี. 2002:2)

หลวงพระบางเมืองมรดกโลก : พื้นที่ และ ความหมายใหม่

นับจากหลวงพระบางได้ถูกบรรจุเข้าใน บัญชีมรดกโลก ได้ก่อเกิด “ห้องการมรดกหลวง พระบาง” หรือสำนักงานมรดกหลวงพระบาง โดย คณะบุคคลที่เป็นตัวแทนฝ่ายอนุรักษ์จากกรม พิพิธภัณฑสถานและวัตถุโบราณ และตัวแทนของ สำนักงานมรดกโลกแห่ง UNESCO ซึ่งเป็นคน ฝรั่งเศสเป็นคณะทำงาน มีภารกิจเร่งด่วน คือ

การกำหนดเขตอนุรักษมรดกโลก และสร้างแผนการ ‘การปกป้องรักษาและเอื้อให้มีความค้ำ’ เสนอต่อ สำนักงานมรดกโลก และรัฐบาลลาวให้ประกาศ บังคับใช้เสมือนกฎหมายในพื้นที่เมืองหลวงพระบาง ในที่สุดคณะทำงานของสำนักงานมรดกหลวงพระ บาง ก็ได้สร้าง ‘เขตมรดกโลก’ วางทับเขตการ ปกครองของภาครัฐ ที่ประกอบด้วยเมือง หมู่บ้าน และวิถีชีวิตผู้คนทั้งในเขตตัวเมืองและปริมณฑล จำแนกเป็น 3 เขตสำคัญ คือ เขตที่อยู่ในขอบเขต ของการปกป้องรักษา มรดกทางสถาปัตยกรรมและ ตัวเมือง เขตตัวเมือง และเขตธรรมชาติ (สำนักงาน เมืองมรดกโลกของยูเนสโก. 2001: ไม่มีเลขหน้า) ณ ที่นี้ผู้เขียนจะเน้นอธิบายเฉพาะเขตของการ ปกป้องรักษา มรดกทางสถาปัตยกรรมและตัวเมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์ ที่ผนวกชีวิตของ คนหลวงพระบางไว้ด้วย

เขตอนุรักษมรดก มีชื่อเรียกเป็นภาษา ฝรั่งเศสว่า **Zone de Protection du Patrimoine**¹⁶ เป็นหัวใจของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง เขตนี้มีเนื้อที่ 8.14 ตารางกิโลเมตร พื้นที่บก 5.57 ตารางกิโลเมตร พื้นที่น้ำ (น้ำโขงและน้ำคาน) 2.56 ตารางกิโลเมตร ภายในเขตอนุรักษฯ ได้ถูก กำกับไว้ด้วย “แผนผังปกป้องรักษาและเอื้อให้มี

เกณฑ์ที่ 4 เป็นตัวอย่างที่แสดงออกถึงประเภทของสิ่งก่อสร้างหรือวัฒนธรรม หรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่ง ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

เกณฑ์ที่ 5 เป็นตัวอย่างที่แสดงออกถึงประเพณีการตั้งหลักแหล่งของมนุษยชาติหรือการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ซึ่งเป็นตัวแทนของ วัฒนธรรมหนึ่งวัฒนธรรมใดหรือหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่อ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ ไม่สามารถนำกลับคืนมาได้

เกณฑ์ที่ 6 เป็นสิ่งซึ่งเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือประเพณีที่ดำเนินอยู่ ด้วยความคิดหรือความเชื่อ ด้วยบทประพันธ์ หรือด้วยงานศิลปะอันงดงาม ซึ่งมีบทบาทหรือความหมายอันเป็นสากล (สำหรับเกณฑ์ที่ 6 นี้สามารถพิจารณาในกรณียกเว้นเพียง ข้อเดียวหรือใช้พิจารณาพร้อมกับเกณฑ์ข้ออื่นได้)

¹⁶ ภาษาที่ใช้กำกับเขตใช้ภาษาฝรั่งเศสซึ่งเป็นภาษาที่สามารถใช้ในการนำเสนอเข้ารับการพิจารณาขึ้นบัญชีเป็น ‘มรดกโลก’ เช่นเดียวกับภาษาอังกฤษ เพราะมีประเทศต่างๆ ที่เคยเป็นอาณานิคมของสองประเทศในโลกนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งถ้าคุ้นเคยหรือถนัด กับภาษาใดก็สามารถใช้ภาษาดังกล่าว และประเทศหลักที่พิจารณาและกำกับดูแลเมืองมรดกโลกดังกล่าว ก็มักจะเป็นเจ้าอาณานิคม เดิมของประเทศนั้น อาทิ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งฝรั่งเศสก็จะเป็นผู้นำในการให้ความเห็นและ สนับสนุนงบประมาณมากที่สุด (คำพา พอนแก้ว. 2549 : สัมภาษณ์)

คุณค่า” ที่มีศักดิ์เสมือนกฎหมายที่ให้อำนาจในการกำกับ ควบคุม ซ่อมแซม ดัดแปลง และผลิตสร้างสิ่งต่างๆ บนพื้นที่กายภาพ ให้กับสำนักงานมรดกหลวงพระบางให้เป็นไปตาม ‘แผน’ ดังกล่าว โดยเฉพาะสิ่งที่เป็น ‘มรดกทางสถาปัตยกรรมและตัวเมือง’ ที่ถูกคณะทำงานของสำนักงานมรดกหลวงพระบางขึ้นทะเบียน ‘บัญชีมรดกหลวงพระบาง’¹⁷ (ห้องการมรดกโลก. 2000: ไม่ปรากฏเลขหน้า) กฎระเบียบที่ถูกสร้างและกำกับลงบนพื้นที่ และชีวิตสังคมของคนหลวงพระบาง ได้ส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งของประชาชนที่มีต่อการทำงานพอสมควร นางสุนันทา กันละยา หนึ่งในคณะทำงานสำรวจและขึ้นทะเบียนเรือนมรดกเก่าว่า การทำงานอนุรักษ์นอกจากจะเดินสำรวจเพื่อขึ้นบัญชีเรือนมรดกแก่เรือนและอาคารสถาปัตยกรรมในเขตอนุรักษ์แล้ว ยังต้องทำงานมวลชนอธิบายให้เจ้าของเรือนที่ถูกขึ้น ‘บัญชีมรดกโลก’ เข้าใจถึงความหมายใหม่ ซึ่งจะต้องถูกปกป้องรักษาไว้ในฐานะ ‘มรดกของชาติ’ รวมทั้งการสอดส่องดูแลไม่ให้เจ้าของ ‘เรือนมรดก’ ลักลอบดัดแปลงแก้ไขเรือนที่ถูกขึ้นบัญชีมรดก โดยไม่ผ่านการพิจารณาจากสำนักงานมรดกหลวงพระบาง สุนันทาสรุพบว่า งานที่ยุ้งยากสำหรับเธอมิใช่การจดบันทึก แต่กลับเป็นการชี้แจงและตอบคำถามคนหลวงพระบางว่า ทำไมคนที่เป็นเจ้าของเรือนอย่างพวกเขาจึงไม่มีสิทธิ์ในการรื้อถอน หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือน ‘มรดก’ ของตนได้ดังเดิมอีกแล้ว

การเปลี่ยนแปลงในเขตมรดกโลก : ความหมายใหม่อันหลากหลายที่แฝงอยู่ในมรดกวัฒนธรรมซึ่งถูกคงรูป

ความหมายของพื้นที่เขตอนุรักษ์และกฎระเบียบว่าด้วยการปกป้องรักษามรดกภายใต้เงื่อนไขของ ‘เมืองมรดกโลก’ ได้ทำให้ “พื้นที่อดีต” ของเมืองหลวงพระบางมีความหมายต่อ ‘ปัจจุบัน’ ของหลวงพระบางอย่างมีพลวัต ด้วยมันมีอำนาจในการพิทักษ์วัตถุวัฒนธรรม สังคม และประเพณี พิธีกรรมให้คงรูปอดีตไว้ในปัจจุบัน และส่งผลให้หลวงพระบางกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเพื่อบริโภค ‘อดีต’ ที่คึกคักขึ้นโดยฉับพลัน และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ ‘เนื้อหา’ ของประเพณี พิธีกรรมของคน หลวงพระบางติดตามมาด้วย

นายสีทอน ดาราแสน ฝ่ายวางแผนพัฒนาที่ดินแขวงหลวงพระบางได้ให้ภาพรวมการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของเมืองหลวงพระบางว่า นับตั้งแต่หลวงพระบาง ถูกเปิดตัวต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะตั้งแต่ได้รับการสถาปนาเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมเป็นต้นมา พระราชวัง วัดวาอาราม ประเพณีพิธีกรรม ชีวิตคนที่ดักบาตร ยามเช้า แหล่งธรรมชาติ ชุมชนแวดล้อม สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ดำหนัก และ เรือนหลังเก่า มอซอ ‘ทุกอย่าง’ มีความหมายต่อการท่องเที่ยวขึ้นมาทันที ระบบเศรษฐกิจในเมืองหลวงพระบาง เริ่มถูกขับเคลื่อนด้วยการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับอดีต พื้นที่ ‘เก่าแก่’ กลายเป็นสิ่งที่ถูกสนใจจาก

¹⁷ กฎระเบียบเกี่ยวกับอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่ได้รับการจดทะเบียนขึ้นบัญชีมรดกหลวงพระบาง

1. อาคารที่ขึ้นบัญชีของแผนผังปกป้องรักษาและทำให้มีคุณค่าสามารถเปลี่ยนแปลงได้เล็กน้อย โดยการพิจารณาเป็นรายกรณีจากการเห็นชอบของสำนักงานมรดก แต่อาคารเหล่านี้ ห้ามรื้อถอน ในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุหรือ ‘ประสบสิ่งไม่ดี’ เจ้าของเรือนจะต้องให้ก่อสร้างใหม่ให้เหมือนรูปแบบเดิม
2. ในกรณีการบำรุงรักษาหรือการเปลี่ยนแปลงอาคารที่ได้ขึ้นบัญชีมรดก จะต้องใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างตามแบบดั้งเดิมของแต่ละประเภทของอาคาร ส่วนการต่อเติมต้องได้รับอนุญาต โดยพิจารณาตามกฎระเบียบมาตราที่สัมพันธ์กับความหนาแน่น ในเนื้อที่ปลูกสร้างติดหน้าดิน และความสูงของอาคารที่อนุญาตให้ และในกรณีการก่อสร้างดินจะต้องเป็นไปตามลักษณะ และปริมาตรดั้งเดิมของอาคาร (สำนักงานเมืองมรดกโลกของยูเนสโก. 2001: ไม่มีเลขหน้า)

นักท่องเที่ยวอย่างที่คนหลวงพระบางคาดไม่ถึง คนหลวงพระบางที่ “โตนหนี” จำนวนไม่น้อยทยอยกลับคืนถิ่น พร้อมกับเงินและวิธีการลงทุนทางธุรกิจแบบทันสมัย เช่นกันกับลงทุนชาวต่างแขวงและต่างประเทศ ที่เดินทางเข้ามาขอซื้อ ขอเช่า ตำนักรโง และเรือนอาณานิคมหลังเก่าทำเรือนพัก ร้านค้า และพื้นที่ธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การท่องเที่ยว ได้เข้ามาเปลี่ยนความหมาย และเปิดเสียงของสถานที่มรดกเหล่านี้ หลังจากที่ยหม่นหมองมาร่วม 20 ปี

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอดีต กลายเป็นบริบทใหม่สำหรับเมืองและชีวิตคนหลวงพระบาง ส่งผลต่อการปลูกผู้คนท้องถิ่นให้ลุกขึ้นมาเชื่อมโยงอาชีพเก่าเข้ากับบริบทใหม่ของเมือง ที่เศรษฐกิจได้หวนกลับมาคึกคักทางอีกครั้ง นายเพ็ง มะนีพอน กับนายลู ไชชนะ ช่างเงิน ช่างทองแห่งบ้านธาตุน้อยได้เปิดล้งเก็บเครื่องดีเงินขึ้นมารื้อฟื้นอาชีพเก่าที่ปิดตัวลงตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ่ออุ่นเฮือน กับแม่บัวแก้ว คนทำอาหารถวายราชสำนักได้ปรับตัวทำแจ่วบอง ไค้แผ่น หนังย่าหนังพอง และอาหารหลวงพระบางจำหน่ายเป็นของฝาก แม่แสนแพงแม่เฒ่าชาวลื้อบ้านผานมอดีตช่างทอผ้าถวายกษัตริย์ และช่างอื่นๆ ได้ลุกขึ้นถ่ายทอดการทอผ้าให้ลูกหลาน ผลิตแผ่นแพรลื้อมาวางจำหน่ายในเขตตัวเมือง จนกลายเป็นจุดกำเนิดของตลาดมืด ขณะที่คนม้งจากที่สูงก็ถูกเรียกให้อพยพลงมาจากภูดอยด้วยเหตุผลอันเดียวกัน พื้นที่ในเมืองหลวงพระบางโดยเฉพาะในเขตอนุรักษมรดก ได้กลายเป็นตลาดของการท่องเที่ยว และกลายเป็นพื้นที่ของผู้คนที่หลากหลาย ทั้งคนเก่า คนใหม่ และคนต่างประเทศ ทั้งที่เป็นนักท่องเที่ยวและนักลงทุน

กระแสของการท่องเที่ยวที่เร้าให้เกิดการปรับตัวรองรับธุรกิจบริการ ผสานกับ “การปกป้องอีกสามรดก” ที่มุ่งตรึงรูปแบบวัฒนธรรมทั้งในเชิงวัตถุ (อาทิ สถาปัตยกรรม) และประเพณีพิธีกรรม เมื่อทั้งสองส่วนได้มาดำรงอยู่ร่วมกันทั้งในบริบทของความจำเป็นจากกฎระเบียบสำนักงานมรดก และโดยตัวของธุรกิจท่องเที่ยวที่ยินดีกับการคงรูปอดีต ที่ทับซ้อนกับการเป็นจุดหมายในเงื่อนไขของการท่องเที่ยว อัตลักษณ์ของหลวงพระบาง จึงดำรงอยู่ในบริบทของการเป็น “ชุมชนใหม่ในหมู่บ้านเก่า” ขณะที่ประเพณีพิธีกรรมก็ดำเนินไปในอัตลักษณ์ “การคงรูปแบบแต่ปรับเปลี่ยนเนื้อหา” ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ยากต่อการกำกับควบคุม โดยเฉพาะกรณีประชาชนปล่อยเรือนแบบดั้งเดิมของตนให้ชาวต่างชาติเช่าทำพื้นที่ธุรกิจด้วยราคาสูงแล้วตนเองออกไปสร้างเรือนหลังใหม่อยู่นอกเมือง เงื่อนไขข้างต้น จึงทำให้คนหลวงพระบางในเขตอนุรักษมรดกจำนวนมาก ทยอยออกจากพื้นที่เดิมไปใช้ชีวิต ที่มีความสัมพันธ์กับตัวเมืองหลวงพระบางแบบใหม่ ส่วนหนึ่งกลายเป็นเจ้าของรถกระบะ เล็กบริการนักท่องเที่ยว หลายคนย้อนกลับมาทำงานที่เรือนเก่าของตน ที่ถูกเปลี่ยนความหมายเป็นเรือนพักหรือสถานบริการท่องเที่ยวแล้ว ซึ่งทำให้พวกเขาได้หวนกลับเข้ามาสู่เรือนหลังเดิม และเมืองเก่าของตนใน ‘ความหมายใหม่’

นายแก้ว สมพาวัน นายบ้านเชียงม่วนพื้นที่เขตอนุรักษมรดกที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากที่สุดกล่าวว่า ช่วงระยะที่การท่องเที่ยวเข้าสู่เมืองหลวงพระบาง ภาครัฐได้กำหนดให้พื้นที่อาคารตลาดเจ็กเดิมเป็น ‘ตลาดกลางคืน’ รองรับวิธีการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่ต้องการพื้นที่พักผ่อนในยามราตรี เป็นการเปิด

พื้นที่บ้านเชียงม่วนเป็นย่านนักท่องเที่ยวต่างประเทศ ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางในโครงสร้างประชาชนที่เป็นลูกบ้านของตน เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังไม่มี ความพร้อมในการดำเนินธุรกิจรองรับชาวต่างชาติ ทั้งเงินลงทุนและประสบการณ์ จึงกลายเป็นโอกาสให้นักลงทุนต่างประเทศ เข้ามาประกอบธุรกิจในพื้นที่อนุรักษ์ส่วนนี้

นายบ้านเชียงม่วนแสดงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเปรียบเทียบสัดส่วน ‘คน’ บ้านเชียงม่วนในปี พ.ศ. 2549 ว่า มีจำนวนรวม 290 คน มี ‘ตัวเฮือน’ 120 หลัง ในจำนวนนี้มีครอบครัวคนหลวงพระบางที่ยังคงอาศัยในหมู่บ้าน 63 หลังคาเรือน ทำรัฐการ 26 คน พวกเขาได้ปรับการใช้พื้นที่ตัวเรือนของตนทำเรือนพัก 15 หลัง เปิดร้านอาหาร 15 หลัง ปล่อยเรือนให้คนอื่นเช่า 30 หลัง ดังนั้น ในปัจจุบัน จึงมีคนหลวงพระบางรุ่นเก่า หลงเหลืออยู่ในเขตบ้านเชียงม่วนเพียง 10 หลังคาเรือน นอกนั้นเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีส่วนใหญเป็นชาวต่างประเทศ

สัดส่วนโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างมากและรวดเร็วเช่นนี้ ได้ส่งผลต่อระบบสังคมของบ้าน เชียงม่วน โดยเฉพาะกรณีการทำบุญประเพณีต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัย ‘ลูกบ้าน’ ที่สัมพันธ์กับวัด ดังนั้นจึงเกิดวิกฤติวัฒนธรรมสำหรับวัดบ้านเชียงม่วนที่ลูกบ้านส่วนใหญ่เป็นคนต่างศาสนาจึงไม่ได้เข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมด้วยความต่างทางวัฒนธรรมและเป้าหมายการดำรงอยู่ในพื้นที่เมืองมรดกโลก ปรากฏการณ์ที่ได้รับผลกระทบอย่างยิ่ง เห็นได้จากประเพณีบุญสว่างเรือ (แข่งเรือ) ที่หากคนในชุมชนมาเป็นฝีพายไม่ได้ จึงต้องจ้างคนจากท้องถิ่นอื่นมาเป็นฝีพายให้กับ

เรือของวัดบ้านเชียงม่วน รวมทั้งศักยภาพในการรับสามเณรจากต่างถิ่น ที่เข้าศึกษาต่อที่ โรงเรียนสงฆ์ในวัด สี่พุทธบาทเข้ามาพำนัก ด้วยญาติโยมผู้นำอาหารมาถวาย ‘จั้งหัน’ และ ‘จั้งเพล’ ใน แต่ละวันมีน้อยลง จนอาหารแทบจะไม่เพียงพอต่อการฉันเช้าและเพลของพระภิกษุ สามเณรที่มีอยู่ในวัดด้วยซ้ำไป

“บุญสว่างเรือ” : ภาพสะท้อนทางประเพณีต่อโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

นายวันทอน เพ็ดมุงคูน คนหลวงพระบางรุ่นเก่าเชื้อสายจีน ผู้เป็นเจ้าของบริษัทถั่วเหลืองระดับประเทศ เขาเป็นนักธุรกิจรายใหญ่ที่ให้ทุนสนับสนุนประเพณีพิธีกรรมของเมืองหลวงพระบางมาโดยตลอด เขาได้สั่งต่อ “เฮือนสว่าง” จากเขตเมืองน้ำบาก็ใช้เงิน 6,000 เหรียญสหรัฐ เพื่อร่วมแข่งขันในประเพณีแข่งเรือ เขาให้เหตุผลกับผู้เขียนว่าเรือของวัดที่ส่งลงแข่งในแต่ละปีมีน้อยลงเรื่อยๆ จากที่ใน ‘อดีต’ มีกว่า 30 ลำ เขาจึงต้องการเป็นตัวอย่งนักธุรกิจ ในการรักษาประเพณีแข่งเรือให้คึกคักเช่นกับอดีต จึงลงทุนสร้างเรือแข่งเป็นของบริษัทของตนเอง และเริ่มส่งลงแข่งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2549 เขาให้ความสำคัญกับบุญแข่งเรือไม่น้อยกว่าบุญปีใหม่ เพราะในอดีตถือเป็นบุญระดับราชพิธี

สำหรับบุญสว่างเรือปี พ.ศ. 2549 ตรงกับวันที่ 23 สิงหาคม มีเรือเข้าแข่งเพียง 19 ลำ ในจำนวนนี้เป็นของบริษัทเอกชน 3 ลำ สาเหตุที่วัดจำนวนมากงดส่งเรือลงแข่งขัน มักจะมีปัญหา มาจากโครงสร้างทางสังคมในชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้ขาดฝีพาย ดังนั้น วัดใดที่จะส่งเรือลงแข่ง จะต้องจ้างชายฉกรรจ์มาเป็นฝีพาย ซึ่งต้องจ่าย

ค่าจ้างตั้งแต่วันซ่อมจนถึงวันแข่งจริงคนละ 30,000 กีบต่อวัน ซึ่งเรือแข่งแต่ละลำจะต้องใช้ฝีพาย ประมาณ 50 คน พระหลักคำ วีระจิตตะเถระ หรือที่คนหลวงพระบางเรียกท่านว่า “สาธุใหญ่คำจัน” ประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์แขวงพระเวรนาเถระที่คน หลวงพระบางเคารพศรัทธามากที่สุดท่านหนึ่ง ก็ ‘งด’ ส่งเรือของวัดแสนสุขารามที่มีอยู่สองลำลงแข่ง สาธุใหญ่คำจันให้เหตุผล การไม่นำเรือลงแข่งว่า “วัดแสนบ่มีฝีพาย ในหมู่บ้านพายเฮือส่งให้ กะบ่ต้องเอาเฮือลงส่ง คั้นสิจ้างฝีพายนอกหมู่บ้านวัดแสนมาพายเรือให้ สาธุใหญ่สิจ้างเอามาพาย 10 ลำกะได้ แต่ว่าสาธุใหญ่จ้าง ‘มันบ่แม่นประเพณี’ ”

กติกากการแข่งขันและความวุ่นวาย

จากการที่มีเรือเข้าแข่งขันทั้งหมด 19 ลำ จึงเริ่มจากการ “จับสลาก” จับคู่แข่งขันได้ 9 คู่ สำหรับเรือที่ไม่มีคู่ก็ได้คู่ ก็จะได้สิทธิพิเศษผ่านเข้ารอบโดยไม่ต้องแข่ง เมื่อแข่งรอบแรกแล้ว จะแยกเรือออกเป็นสองกลุ่ม คือสายชนะ กับสายแพ้ ในแต่ละสายจะทำการแข่งขันจนได้เรือเหลือสายละ 2 ลำ เพื่อเข้าแข่งขันรอบสุดท้าย 4 ลำ

การแข่งขันในรอบสุดท้ายของปีนี้ได้เกิดปัญหาขึ้น หลังจากการแข่งขันคู่แรกจบลง คู่ที่สอง ที่ทำการแข่งขันคือเรือของบ้านป่าขาม ซึ่งจ้างฝีพายที่ไม่คุ้นกับคั้งน้ำคาน คัดเรือพลาดเข้าไปยังวังน้ำวน ที่คนหลวงพระบางรู้จักดีว่าเป็น “ตาน้ำ” ทำให้เรือล่มลง แต่คั้งบ้านป่าขามและกลุ่มผู้สนับสนุน โดยเฉพาะผู้ที่เดิมพันไว้ไม่ยอมแพ้ ขอให้จัดการแข่งขันซ้ำอีกรอบใหม่ จึงเกิดการถกเถียงกันจนมีคำทำให้การแข่งขันไม่เสร็จลงได้ในวันเดียวตามประเพณีที่ปฏิบัติสืบมาจากบรรพชน

กรรมการซึ่งเป็นข้าราชการท้องถิ่น ได้สั่งให้ยุติการแข่งขัน และนัดหมายให้แข่งขันต่อในวันรุ่งขึ้น เพื่อหาผู้ชนะให้กับผู้ส่งเรือเข้าแข่งขันและผู้วางเดิมพัน

เมื่อการส่งเรือต้องขยายเวลาไปอีกวันใหม่ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพิธีกรรม ทำให้คนหลวงพระบางรุ่นเก่าลุกขึ้นต่อต้านอย่างรุนแรง พ่อคำฝ้ายคนหลวงพระบางรุ่นเก่าวัย 83 ปี ผู้มีเรือนอยู่ริมฝั่งลำน้ำคาน ซึ่งนั่งชมการแข่งขันเรือคู่กับผู้เขียน ให้เหตุผลถึงกรณีที่เรือล่มอยู่เนื่องๆ ว่าเป็นเพราะผู้ส่งเรือและฝีพายเข้าแข่งขันต่างไม่ได้คำนึงว่า เจตนาหลัก “บุญเดือนเก้า” ของชาวหลวงพระบางในอดีต คือการ ‘ส่งเรือ’ เพื่อบูชา น้ำกับพญานาค เมื่อไม่เป็นไปตาม “ฮีดเก่าคองหลัง” จึงเกิดเหตุการณ์ไม่สามารถจัดแข่งขันให้จบลงได้ภายใน 1 วันได้ ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ถือเป็นเรื่องที่น่ากลัวสำหรับคนหลวงพระบางรุ่นเก่านั้น พ่อคำฝ้ายและคนหลวงพระบางรุ่นเก่าจำนวนมากจึงต่อต้านไม่ให้มีการแข่งขันในวันรุ่งขึ้น เพราะมันอาจจะนำมาซึ่งความวิบัติของหลวงพระบางและบ้านเมืองเลยก็เดี๋ย แต่ด้วยแรงกดดันของผู้สนับสนุนเรือแข่ง และคนลงเดิมพันก็ต้องการให้หาผู้ชนะในปีนี้ให้จงได้ คณะกรรมการจึงยืนยันที่จะจัดแข่งต่อในวันรุ่งขึ้น เมื่อทราบว่าจะไม่ยอมยุติการแข่งขันในวันรุ่งขึ้น คินนั้นสาธุใหญ่คำจันซึ่งอยู่ในฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย จึงเรียกแกนนำภาครัฐการของเมืองหลวงพระบางเข้าพบเพื่อขอให้สั่งยุติการแข่งขันเรือในวันรุ่งขึ้น โดยให้เหตุผลว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่สามารถแข่งเรือได้อย่างราบรื่นในปีนั้นนั้น แสดงให้เห็นถึงอาเพศบางอย่าง ที่เกิดจากการนำเอาพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์มาทำเป็นเรื่องสนุกสนานและการพนัน

และหาก “หมู่เจ้า” ยังคงฝันจารีตประเพณีดั้งเดิมที่จัดแข่งเรือเป็นวันที่สองเหตุร้ายอาจเกิดขึ้นยิ่งกว่านี้ถ้าเป็นเช่นนั้นใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ ในที่สุดเช้าวันใหม่กรรมการแข่งขัน ก็ได้ออกมาประกาศให้เรือที่เข้ามาเตรียมชิงชัยยุติการแข่ง โดยตัดสินใจให้เรือแต่ละลำแพ้ชนะกันตามคะแนนสะสม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการหาเรือที่ชนะจะถูกทำให้ยุติลงได้ แต่สิ่งที่ยังไม่สิ้นสุดลงกับการตัดสินใจคือเสียงพุดคุยของคนรุ่นเก่าที่ยังคงเป็นกังวลกับความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขา ขณะที่ผู้สนับสนุนและผู้เข้าแข่งขันทั่วไปก็ยังคงค้างคาใจกับ “ผู้ชนะ” ที่ไม่ได้มาด้วยการประลองฝีพายบนสายน้ำคานในเช้าวันใหม่อย่างที่คุณกรรมการได้ประกาศไว้แล้วตั้งแต่คำคืนที่ผ่านมา

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

“หลวงพระบางเมืองที่อยู่ในจินตนาการแห่งอดีต”

“Luang Prabang as Imagining of the Past”

คำว่า “เมืองมรดกโลก” ในอีกความหมายหนึ่งก็คือ เมืองที่มี “อดีต” สอดคล้องกับ “เกณฑ์” ที่สะท้อนถึงสิ่งที่รัฐชาติปัจจุบันและหน่วยงานมรดกโลกแห่ง UNESCO ต้องการอนุรักษ์ หรือตริ้งอดีตส่วนนี้ไว้ในฐานะมรดก มรดกชาติ และมรดกโลกจึงเป็นมิติสัมพันธ์ระหว่างปัจจุบันกับอดีต โดยเป็นการเลือกนำเอา “อดีต” ที่เป็นประโยชน์กับปัจจุบัน หรือ การสร้างความหมายใหม่ให้กับอดีตเพื่อให้เป็นประโยชน์กับปัจจุบัน ‘อดีต’ บางส่วนจึงถูกปัจจุบันหล่อเลี้ยงไว้ ไม่ให้ตายไปตามกาลเวลา

เพเลจจี ซีให้เห็นว่า ประเทศไทยได้ยก

ระดับอดีตแห่งสุโขทัยและอยุธยา โดยการผสมซากปรักหักพังกับจารึก บันทึก และเรื่องเล่ามาตกแต่งและสถาปนาให้เป็น ‘ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย’ ทั้งที่ ‘อดีต’ ข้างต้นกับ ‘ปัจจุบัน’ ของประเทศไทยไม่ได้เกี่ยวข้องกับองค์รวมทั้งหมดของชาติ แต่ละท้องถิ่นต่างก็มีอดีตเป็นของตนเอง การสถาปนาอดีตของอยุธยากับสุโขทัยขึ้นเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของประเทศไทยในปัจจุบัน จึงเป็นการเมืองเรื่องอดีตเพื่อปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เพเลจจีได้ชี้ให้เห็นว่า การสถาปนาอดีตเพื่อรับใช้ปัจจุบันในฐานะแหล่งมรดกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทย กรณีสุโขทัยและอยุธยายังมีการยึดโยงกับธุรกิจการท่องเที่ยวเพื่อบริโภคอดีตเข้ามาร่วมเป็นตัวกำหนดทิศทางและรูปทรงของอดีตที่ถูกทำให้หวนกลับคืนมาในความหมายของ ‘มรดก’ จึงปรากฏในรูปแบบ “Dramatic Transformations” แต่สำหรับอดีตของ ‘หลวงพระบางเมืองมรดกโลก’ มีความหมายลึกไปกว่าอดีตที่เป็น ‘ซากปรักหักพัง’ จากแหล่งมรดกโลกสุโขทัยและอยุธยา ที่ถูกจัดไว้ในเขตพื้นที่ ‘อุทยานประวัติศาสตร์’ ซึ่งเป็นการแยกอดีตไว้คนละส่วนกับพื้นที่ชีวิตของคนปัจจุบัน ขณะที่พื้นที่อดีตของเมืองหลวงพระบางถูกวางทับซ้อน อยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพื้นที่ของเมืองที่มีชีวิตของคนหลวงพระบางในปัจจุบันรวมอยู่ด้วยอดีตในแต่ละช่วง ‘บริบท’ ของหลวงพระบางจึงถูกวาง / ทาบ / ทับ แฝงและฝังอยู่ในอาณาเขตกายภาพของเมือง ที่ถูกตริ้งขนาดและรูปร่างตามแนวการไหลของสายน้ำ และรูปทรงของภูเขาที่มีอาจขยับเคลื่อนย้ายไปไหนได้ ‘อดีต’ ในแต่ละช่วงบริบทของหลวงพระบางที่ถูกจัดวางไว้ในพื้นที่เดียวกัน จึงผสมผสาน คลุกเคล้า อยู่กับพื้นที่ทางสังคม ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และ

ประเพณีพิธีกรรม อีกทั้งยังฝังอยู่ในการจดจำของผู้คน และความทรงจำของกลุ่มสังคม ทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน

ประการสำคัญ ‘อดีต’ ในบางช่วงของหลวงพระบาง ยังเป็นคู่ปฏิบัติกับแนวนโยบายของชาติในปัจจุบัน จึงเป็นการเพิ่มความซับซ้อนให้กับ “การเมืองเรื่องอดีต” เมื่อรัฐชาติสังคมนิยมยุคจินตนาการใหม่ต้องการใช้อดีตดังกล่าว ต่อรองกับระบบเศรษฐกิจใหม่ที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ ‘อดีตของหลวงพระบาง’ หรือ ‘หลวงพระบางในอดีต’ จึงมีความหมายสำคัญในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาติลาวในปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ นโยบายจินตนาการใหม่ของรัฐชาติ และการท่องเที่ยวมรดกประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ได้เปลี่ยนหรือปรับแต่งความหมายให้หลวงพระบางกลายเป็นพื้นที่ของการท่องเที่ยวเพื่อจับจองอดีต ซึ่งเป็นอดีตทั้งที่ดำรงอยู่ในรูปสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และดำรงอยู่ในรูปประเพณีพิธีกรรม มันได้ถูกจุดให้ระเบิดตัวอย่างรุนแรงและต่อเนื่องเมื่อเมืองหลวงพระบางได้ถูกประกาศให้กลายเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะในบริบทของการท่องเที่ยว หรือ เมืองมรดกโลกทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หลวงพระบางก็เป็นเมืองที่ตกอยู่ในจินตนาการแห่งอดีต หรือ “Imagining of the Past” หรือ “Imagining of History” บริบทดังกล่าวสะท้อนถึง ‘คุณค่า’ และ ‘ราคา’ ของอดีตหลวงพระบางที่มีต่อปัจจุบัน อดีตของหลวงพระบางในส่วนของปัจจุบันต้องการให้ ‘กลับคืนมา’ จึงได้ถูกนำขึ้นมาตกแต่งทั้งความหมาย ลักษณะกายภาพ เนื้อหา

และรายละเอียดตามที่ปัจจุบันต้องการ เมืองหลวงพระบางโดยเฉพาะในเขตอนุรักษมรดกโลก จึงได้กลายเป็นเสมือนเวทีของ ‘อดีต’ หรือ ‘Theater of the Past’ เป็นเวทีแสดงแสง สี เสียงแห่งนาฏยลักษณะของอดีต เพื่อให้ผู้คนได้สัมผัสอดีตที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ประการสำคัญ เนื่องด้วยอดีตของ ‘เมืองมรดกโลก’ แห่งนี้เป็นสิ่งที่ขายได้ หลวงพระบางจึงเป็นพื้นที่แห่งโอกาสสำหรับการทำมาหากิน ของคนหลวงพระบาง และคนอื่น ทั้งในและต่างประเทศที่อพยพเข้ามาเป็นคนหลวงพระบางรุ่นใหม่ ขณะที่คนหลวงพระบางรุ่นเก่าในเขตอนุรักษมรดกโลกที่ไม่สามารถปรับตัวกับ ‘Theater of the Past’ พวกเขาได้ขยับถิ่นออกไปจากเวทีแห่งนี้ โดยมีข้อแลกเปลี่ยนคือเงินก้อนโตที่สามารถสร้างเรือนหลังใหม่และสร้างอาชีพใหม่ ขณะที่เรือนหลังเก่าก็ยังคงเป็นกรรมสิทธิ์ของพวกเขา เมื่อสัญญาเช่าสิ้นสุดลง ซึ่งหากพิจารณาอีกมุมมองหนึ่ง นั่นก็คือจินตนาการที่พวกเขามีต่อ ‘Theater of the Past’ ในวิธีคิดอีกแบบหนึ่ง หากใช้การถอยหน้อย่างคนไร้หนทางต่อสู้ มันเป็นความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการต่อสู้และต่อรองในเวทีของเมืองมรดกโลก ซึ่งเป็น ‘พื้นที่’ ซึ่งรองรับความสัมพันธ์ระหว่างอดีตกับปัจจุบันอย่างมีพลวัต

ข้อเสนอแนะ

ด้วยเงื่อนไขของการทำงานสนามทางมานุษยวิทยา ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิต ณ ‘หลวงพระบางเมืองมรดกโลก’ ในปี พ.ศ. 2549 ทำให้ตระหนักว่าหลวงพระบางซึ่งเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็กในใจกลางภูผาและป่าลึก ที่มีขนาดปรากฏบนผิวโลกเพียง 5 ตารางกิโลเมตรเศษ เป็นชุมชน

ท้องถิ่นที่ดำรงอยู่อย่างมีสัมพันธภาพกับกาลมิตินันยาวไกลและยึดโยงกับพื้นที่กายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่จินตนาการกับโลกภายนอกอย่างกว้างขวาง ‘จุดตัด’ ของกาลมิตีกับปริมณฑลของพื้นที่ข้างต้น ได้ทำให้หลวงพระบางกลายเป็นเวทีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลายและซับซ้อน เป็นภาพตัวอย่างของเมืองที่เต็มไปด้วย ‘คำอธิบาย’ ความหมาย จินตนาการ และปฏิบัติการ ที่แตกต่างของผู้คนแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยพบว่า หลวงพระบางเป็นเมืองที่ยังมีประเด็นน่าสนใจในการใช้เป็น ‘สนาม’ เพื่อวิเคราะห์ และทดสอบแนวคิดทฤษฎีต่างๆ

มากมาย โดยเฉพาะในมิติของการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงกับโลกาภิวัตน์ การขยับ-ย้ายถิ่นในเมืองและปริมณฑลที่ได้สร้างสัมพันธภาพให้กับการเป็น ‘เมืองแบบใหม่’ ระหว่างใจกลางเขตอนุรักษ์ (หรือเขตอุตสาหกรรมท่องเที่ยว) กับปริมณฑล ซึ่งน่าจะเป็นลักษณะการของ ‘เมือง’ ที่ถูกกระแสโลกาภิวัตน์ในมิติท่องเที่ยวสากลได้ ‘ข่มขู่’ ให้ถอยถอยถอย และกระจายอยู่ทั่วโลก ซึ่งน่าจะทำให้วงวิชาการทางสังคมศาสตร์ สามารถสร้างแนวคิด และแนวทางใหม่ๆ ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กองประชุมใหญ่ครั้งที่ 5 ของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว. 1987. รายงานการประชุมใหญ่ครั้งที่ 5 ของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว. สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : โรงพิมพ์แห่งรัฐ.
- ไขแก้ว คำมะณี. 2000. การแห่งตรามรดกโลกในงานเฉลิมฉลองปีท่องเที่ยวลาว 1999-2000 ที่แขวงหลวงพระบางใน หลวงพระบางเมืองมรดกโลก ฉบับ 2/2000 หน้าที่ 2.
- สำนักงานเมืองมรดกโลกของยูเนสโก. 2001. บดลายนงานสะเหอ แผนผังปกป้องรักษาและเฝ้าให้มีคุณค่า. หลวงพระบาง, สปป.ลาว : สำนักงานเมืองมรดกโลกของยูเนสโก.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. 1993. รัฐดำรัสว่าด้วยมรดกวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และธรรมชาติระดับชาติ. สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : โรงพิมพ์แห่งรัฐ สปป.ลาว.
- Connerton, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric and Ranger, Terence. 1983. *The Invention of Tradition*. London : Cambridge University Press.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Malden, Massachusettes : Blackwell Publishers. (Translated by Donald Nicholson-Smith).
- Peleggi, Maurizio, 2002. “Introduction : From National Heritage to World Cultural” in *The Politics of Ruins and the Business of Nostalgia*. Bangkok : White Lotus.
- UNESCO. 2004. *Tourism and Heritage site Management LUANG PRABANG Lao PDR*. Bangkok : Office of the Regional Advisor for Culture in Asia and Pacific, Bangkok.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ (สัมภาษณ์เมื่อ พ.ศ.2549)

นายแก้ว สมพาวัน นายบ้านเชียงม่วน

นายคำผุย พมมะวง. หัวหน้าฝ่ายท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง

นายคำเพ้า พอนแก้ว. อดีตเลขาธิการใหญ่คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อยูเนสโก

นายทองสา ไชยะวงคำดี. หัวหน้ากรมพิพิธภัณฑสถานและวัตถุโบราณ กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม

นางสุนันทา กันละยา. อดีตสถาปนิกและผู้ประสานงานสำนักงานมรดกโลกหลวงพระบางฝ่ายลาว

นายสิงคำ พมมะรัต. หัวหน้าแผนกวัฒนธรรม และประธานสภาผู้แทนราษฎรแขวงหลวงพระบาง

นายสีทอน ดาราแสน. ฝ่ายวางแผนพัฒนาที่ดินแขวงหลวงพระบาง

พระหลักคำ วีระจิตตะเถระ (สาธุใหญ่คำจัน). ประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ แขวงหลวงพระบาง

พ่อหล้า เพ็งสะหวัด. อดีตข้าราชการรุ่นเก่าของแขวงหลวงพระบาง สมัยราชอาณาจักร